

Kryštof Komolý

„Cesta za nejvěrohodnějším odstínem“

Vztah vyprávění o minulosti a přítomnosti v *Psím vínu* Anny Blažíčkové

Úvod

Psí víno Anny Blažíčkové lze zařadit mezi prózy literárního žánru, pro který německý literární historik Ansgar Nünning volí označení paměťová vyprávění (*fictions of memory*).¹ Tento pojem, zavedený kvůli bližšímu vymezení próz, v nichž jsou různými způsoby tematizovány mechanismy individuální a kulturní paměti, zastřešuje mimo jiné ta literární díla, která je možné charakterizovat jako imaginativní (re)konstrukci minulosti s cílem osvětlit přítomnost a pomoci zodpovědět neodvratné otázky po osobní identitě (tamtéž).² Přítomnost je v těchto prózách referenčním bodem, ze kterého se, např. prostřednictvím analepsí, vstupuje do minulosti, jež je tak zpřítomňována.

Prostředkování mezi přítomností a minulostí, které stojí v základu těchto próz, může nabývat různých podob. V případě *Psího vína* před sebou máme prózu, která je z tohoto hlediska relativně komplexní. Zpřítomnění minulosti v podobě určité vzpomínky přivádí vzpomínku další a jeden obraz plynule přechází v druhý, aniž by vždy byla respektována přirozená chronologie zachycovaných událostí. Vrstvením jednotlivých fragmentů vzpomínek pak před čtenářovými očima vyvstává širší obraz vypravěččiny³ minulosti.

Jakým způsobem lze ale toto plynulé přecházení mezi vzpomínkami a jejich postupné vrstvení v *Psím vínu* popsat? Jednou z možností je vzít vážně mimetický charakter paměťových vyprávění a pokusit se vyprávěcí postup A. Blažíčkové zachytit pomocí pojmu asociace, která je jedním z klíčových mechanismů lidské paměti. Stačí ale princip popisující sdružování představ na základě jejich vzájemné souvislosti pro zachycení autorčina postupu ve všech jeho nuancích? Zatímco na řadě míst je totiž vnitřní souvislost po sobě následujících obrazů jednoznačná, jinde je čtenář vystaven jistým prolukám, které se pojmu asociace vymykají. Pokusit se zhodnotit možnosti a limity užití pojmu asociace k popisu vyprávěcího principu *Psího vína* a nasvítit tak Blažíčkové prózu z nového úhlu jsou cíle tohoto referátu.

1. Cesta pro mléko

Motivem, který rámuje celý text *Psího vína* a který komplexní prózu udržuje pohromadě jak na rovině myšlenkové, tak stavební, je cesta. Cesta jako jedna ze základních metafor lidského života, směřujícího odněkud někam; cesta jako metafora vypravěččina zkoumání vlastní minulosti; a především konkrétní vyprávěná cesta valníkem do města pro mléko krajem vypravěččina dětství, kterou próza začíná i končí, která tvoří osu celého vyprávění a která uvedené metaforické významy teprve umožňuje.

Tato konkrétní cesta – a nechme zatím stranou otázku, jestli se jedná o cestu jednu, nebo je vyprávěná cesta reprezentací jakéhosi archetypu – v úvodu prózy hraje iniciační roli. Ohlášení cesty vypravěčky, její matky a otce do města tvoří nejen vlastní vstup do vyprávění *Psího vína*, průběžné odkazy k průběhu této cesty zároveň představují důležité referenční body pro veškeré vzpomínkové obrazy, komentáře, úvahy, poznámky a dílčí vyprávění, kterými je próza tvořena. Cesta je zde onou gennetovskou přítomností, z níž je možné sestupovat do minulosti.

Právě k zachycení osově role, kterou cesta pro mléko ve vyprávění má, se nabízí pojem asociace. Próza zpočátku působí tak, že vypravěčka je podněty, které si buď vybavuje, když si cestu

¹ Srov. Neumann 2010, s. 334.

² Ibid.

³ Užíváme-li pro popis subjektu vypravěče *Psího vína* femininum, vycházíme z toho, že sám tento subjekt o sobě ve femininu hovoří, což činí užívání generického maskulina nevhodným. Nejedná se ale o ztotožnění autorky s vypravěčem a genderová identita vypravěče v našem textu nehraje roli.

připomíná, nebo které jako aktérka vyprávění sama na vyprávěné cestě vnímá, postupně odváděna k nejrůznějším obrazům a zamyšlením, od nichž se vždy znovu vrací zpět k přítomné cestě. Jednotlivé obrazy jsou podle průběhu cesty přerušovány a přetrhávány ve prospěch toho, co jako by se zrovna nabízelo vypravěččině zraku, co si v tu chvíli zaslouhuje komentář. Vypravěčku takto lze pojmut jako mimesis vědomí, jehož pochody čtenář sleduje, a popsat vyprávění skrze pojem asociace by se pak mohlo zdát příhodné. Z tohoto pohledu lze totiž vyprávění chápat jako ve své vnitřní organizaci nahodilé, skutečně závislé na řetězení představ a vzpomínek odvozených od nejrůznějších myšlenkových a smyslových impulzů, které na vypravěčku při cestě působí. Ona pak zaznamenává, jak z nich vyrůstají drúzy vzpomínek vyvolaných určitým podnětem.

Takto přímočaré uchopení vypravěčského subjektu a jemu odpovídajícímu pojmu asociace se však brzy vyčerpá. Shluky vzpomínek na minulost vypravěččiny rodiny, spjaté s konkrétním prostorem, totiž ve vyprávění dávají vzniknout bohatému fikčnímu světu, ve kterém se vypravěčka pohybuje libovolně, prokazuje, že má nad vyprávěním větší kontrolu, než by se prizmatem uvedeného čtení mohlo zdát, a odhaluje, že asociální princip hraje důležitou, nikoli ovšem konstitutivní roli.

2. Nejvěrohodnější odstín

Jeden z prvních obrazů *Psího vína* je obraz skalky, kterou vypravěčka vidí, když se po otcově výzvě k odjezdu dívá otevřenými dveřmi do zahrady. Vypravěčka se však nevěnuje skalce v onom konkrétním momentu, ale vybavuje si ji napříč různými časovými body, v nichž ji postupně vidávala, až zkonstatuje: „*Různé podoby skalky se navzájem překrývají, pletou se mi, ale jedna zůstává mimo ostatní – jasná, přesná, stále táž*“ (Blažičková 2010: 7).

Zmínka o mimočasové, univerzální podobě skalky je prvním náznakem tendence, kterou lze vnímat na řadě míst prózy a kterou podle prominentního místa, kde je také zmíněna, pro naše potřeby pojmenujeme jako snahu hledat *nejvěrohodnější odstín minulosti*. Když vypravěčka mluví o paní Kovářové, kolem jejíž chalupy vede cesta, kterou s rodiči absolvuje, konstatuje, že se Kovářovi budou stěhovat:

„Kdyby tu paní Kovářová chtěla zůstat, zapustit kořeny, bedlivěji bych si asi všímala, co se kolem ní děje. Kousek po kousku by pro mne skládala svůj vlastní portrét, pracovala by na něm při každém setkání, při mihnutí se ve vratech, při každém pozdravení. Takhle vím, že zůstane jen u náčrtu, nikdy nedojde na zdlouhavé, samovolné promísení všech možných barev v ten nejvěrohodnější odstín“ (57–58).

V této vypravěččině výpovědi se podle našeho čtení ukazuje, že nejen v případě skalky, ale i v celé próze lze vnímat touhu zachytit minulost v její univerzální podobě. V podobě, která by byla „*jasná, přesná, stále táž*“ (7), která by zachycovala identitu jednotlivých postav bez ohledu na konkrétní bod v čase, která by byla *nejlepší z reálných podob světa, který vypravěčka zná* (105). I samotná cesta, osa vyprávění, tak nemusí být zachycením jediné cesty, ale tím, co jsme výše zmínili jako její archetyp. Postava paní Kovářové *nejvěrohodnější odstín* nemůže získat, protože ze světa vypravěččiny minulosti zmizí dříve, než by takový odstín mohl vzniknout.

Nejde o to, zda toto čtení *Psího vína* bez dalšího přijmout, či ne, ale už možnost takového čtení ukazuje, že vypravěččin přístup k obrazům minulosti, ke vzpomínání, nelze pojmem asociace ve svém celku dobře vystihnout. Vyprávění se sice skutečně často odvíjí od asociativního řetězení, toto řetězení je ale jen jedním z prostředků, nikoli zdrojem vyprávění. Ten nelze jedním pojmem bez dalšího zachytit, je možné se k němu jen přibližovat, a to snad i odhalováním různých modalit, které přináší zařazení *Psího vína* mezi paměťová vyprávění.

Závěr

Naší krátké sondě do *Psího vína* jsme vytkli úkol zhodnotit možnosti užití pojmu asociace k popisu jeho vyprávěcímu postupu. Viděli jsme, že přestože se asociativní princip zprvu může zdát vhodným prostředkem popisu vyprávěcího postupu, ve kterém je zásadní cyklus cesty jako referenční bod vyprávěččiných sestupů do minulosti, nemůže jej zachytit v celé jeho bohatosti. Tu se můžeme pokusit vystihnout jako hledání nejdokonalejšího odstínu minulosti, možností čtení však jistě je mnohem více.

Prameny

Blažíčková, Anna (2014): *Čekání v zástupu* (Praha: Triáda)

Odborná literatura

Neumann, Birgit (2010): The Literary Representation of Memory, in A. Erll, A. Nünning (eds.), *A Companion to Cultural Memory Studies* (Berlin/New York: De Gruyter), s. 333–343.

Smějsíková, Magdaléna (2019): Neposlouchám, co mi říká, zato slyším, co nepovídá. Vyprávěcí postupy a kompozice próz Anny Blažíčkové, in *Slovo a smysl* 16, č. 31, s. 174–190